

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: International Politics; the rules of the game

Rood, J.

Citation

Rood, J. (1984). Boekbespreking van: International Politics; the rules of the game. *Acta Politica*, 19: 1984(3), 402-406. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452483>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452483>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

van een Mitteleuropa, dat Duitsland in de Eerste Wereldoorlog nastreefde, bestond niet meer.

Frankrijk en Engeland zagen onvoldoende in, aldus de auteur, dat handel drijven met Oost-Europa noodzakelijk was om hun politieke invloed aldaar te behouden. Beide landen hadden andere strategische en economische prioriteiten, zoals een voorkeur voor handel met de eigen koloniën, bescherming van de binnenlandse economie, vermijden van staatsinterventie, etc. De politiek van afzijdigheid van Frankrijk en Engeland speelde Duitsland in de kaart. Vooral in Engeland brak slechts zeer laat het licht door dat het Hitler om meer te doen was dan om een aanpassing van het verdrag van Versailles en om economische expansie in Oost-Europa. De auteur laat zien dat de Fransen en de Britten instemden met de inlijving van Oost-Europa door Duitsland, zolang tenminste het gebruik van geweld hierbij werd voorkomen.

Waren Frankrijk en Engeland niet zo kortzichtig geweest om Oost-Europa in de steek te laten (door b. v. meer handel te drijven met de Oost-Europese landen), dan was Duitsland waarschijnlijk niet zo machtig geworden dat het zich tenslotte tegen Engeland en Frankrijk kon richten. De Engelse en Franse koloniën bleken in deze jaren dus ware molenstenen om de nek!

Deze economische factor was echter niet de enige: de slappe politieke leiding van Frankrijk en Engeland (Chamberlain!) droeg eveneens bij tot het militaire succes van Hitler-Duitsland. Een derde factor van betekenis was het niet-aanvalsverdrag van 1939 tussen Duitsland en de Sowjet-Unie: waren Frankrijk en Engeland enerzijds en de Sowjet-Unie anderzijds tot een overeenkomst gekomen, dan had Hitler de strijd tegen Engeland en Frankrijk waarschijnlijk niet durven aangaan.

Alles bij elkaar is het een compact boek geworden, dat de zaken gedetailleerd beschrijft. Een en ander leidt ertoe dat de lezer soms door de vele bomen het bos uit het oog dreigt te verliezen.

Desalniettemin is het een lezenswaardig geheel, dat het 'gat in de markt', namelijk het gebrek aan aandacht voor de economische aspecten van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog, uitstekend opvult.

H. Tuitjer

Noot

1. Alberto O. Hirschman, *National power and the Structure of Foreign Trade*, Berkeley and Los Angeles, (University of California Press), 1969.

R. Cohen: *International politics; the rules of the game*, New York/London, Longman 1981, 186 pp.

Uit de bekende samenvatting van J.E. Dougherty en R.L. Pfaltzgraff jr. van de theorievorming over de internationale betrekkingen (*Contending theories of international relations; a comprehensive survey*, ed. 1981) valt een verrassende conclusie te

trekken, namelijk dat recht en regulering geen voorwerp zijn van politieke theorievorming. Slechts op de pp. 351-53 wordt het internationale recht inhoudelijk behandeld, en wel om aan te duiden dat het niet of slechts in geringe mate een rol speelt in de internationale betrekkingen.

Bibliografieën over de politieke wetenschappen in het algemeen en over de Leer der Internationale Betrekkingen (LIB) in het bijzonder ondersteunen deze conclusie; recht en regulering zijn geen voorwerp van onderzoek binnen de LIB; in ieder geval is dit onderzoek niet belangrijk genoeg om apart te worden vermeld.

Dit is in het licht van de geschiedenis van de LIB een opmerkelijk gegeven. Zoals de politieke wetenschappen zich uit en later in samenhang met 'theorievorming' over recht en rechtvaardigheidsnoties hebben ontwikkeld, zo is ook de Leer der Internationale Betrekkingen ontstaan uit de bestudering van de diplomatieke geschiedenis en van het internationale recht.

Deze omstandigheid blijkt zeer duidelijk uit het werk van de utopistische of idealistische school van na de Eerste Wereldoorlog. Maar ook in de als reactie daarop ontstane realistische denkrichting in de LIB spelen normatieve en moralistische noties een belangrijke rol.

Deze nadruk op recht en moraal in de theorievorming over de internationale politiek — een nadruk die de kwaliteit van de theorievorming in niet geringe mate heeft beïnvloed — verdween ogenschijnlijk geheel met het teloorgaan van, in de woorden van Lijphart, het 'traditionele paradigma' binnen de LIB (staten anarchie versus sociaal contract) en van de drie daarop gebaseerde theorieën over de internationale betrekkingen (machtsevenwicht, collectieve veiligheid, wereldregering).

Recht en organisatie vormden de spil van met name de laatste twee theorieën. Het groeiend inzicht dat de internationale samenleving bij ontstentenis van een 'Leviathan' niet gekenmerkt wordt door een volstreekte anarchie, de onderkenning van andere actoren dan de staat en met name het besef dat het begrip 'staat' een abstractie is van een in zich zeer complex stelsel van politieke actoren en processen leidden ertoe dat de interessen in de LIB verschoven naar andere en nieuwe aandachtsvelden.

De hierboven getrokken conclusie met betrekking tot de relatie tussen recht/regulering en de huidige theorievorming over de internationale betrekkingen is echter in zekere zin misleidend.

Welbeschouwd is met het opkomen van nieuwe onderzoeksmethoden en van nieuwe paradigmata de interesse in recht en regulering niet verdwenen, maar zijn deze problemen in een ander kader geplaatst. Of men nu de integratietheoretici neemt of de besluitvormingsdenkers, de cijferiaars met betrekking tot oorlog en geweld of de aanhangers van de cybernetica of informatietheorie, duidelijk is dat, waar hun analyse de internationale politiek betreft, zij schrijven over het probleem van orde in de internationale samenleving; met nadere woorden, zij zich nog steeds bewegen binnen de *essentie* van het traditionele paradigma van de LIB. 'Slechts' de methode van onderzoek is tijdens het 'behaviorisme' en 'postbehaviorisme' veranderd. Het probleem van onderzoek is hetzelfde gebleven. Hoe zou het ook anders kunnen?

Dit laatste is niet denigrerend bedoeld. Integendeel, de verandering van methode heeft ook een herdefiniëring van onderzoeksproblemen opgeleverd.

Met betrekking tot bv. het recht heeft men zich losgemaakt uit de knellende dich-

tomie 'recht versus macht/politiek' die zo kenmerkend was voor de klassieke politico-logie (en dat nog steeds is voor de juridische wetenschap). Door de nieuwe inzichten die onder andere de systeemtheorie, theorieën over afschrikking, besluitvorming en integratie, en, in relatie tot dit probleem, met name de wetenschapstheorie en -filosofie hebben opgeleverd, zijn recht en regulering in een ander kader geplaatst, namelijk niet als tegengesteld aan macht/politiek, maar als bepaald door en instrumenteel ten opzichte van macht/politiek.

Deze 'de-ideologisering' van het recht maakt het in principe mogelijk een beter begrip te verkrijgen van het ontstaan, de werking en groei van regels/regulering en ook van beleid; juist doordat de blik minder wordt vertroebeld door allerlei normatieve vooroordelen en veronderstellingen.

In principe bestaat de mogelijkheid feitelijk onderzoek te doen naar recht en regulering. Dat deze mogelijkheid tot nu toe niet is uitgebuit binnen de LIB en slechts impliciet aan de orde komt, is te wijten aan de stand van de LIB in het algemeen, aan de weerbarstigheid van de materie en aan het, ondanks het bovenstaande, nog steeds aanwezig zijnde antagonisme tussen recht en macht/politiek.

Juist vanwege deze stand van zaken is het verheugend dat het boek van Cohen verschenen is.

Cohen heeft een boek geschreven dat een wijde strekking boogt te hebben. Het is, zoals hij zelf in zijn inleiding schrijft en enigzins afwijkend van wat de titel van het boek doet vermoeden, weliswaar geen algemene inleiding in de LIB, maar wel bedoeld als 'an attempt to emphasize one of the unifying concerns of an otherwise increasingly fragmented discipline' (p. VI). Het algemene probleem waarop hij doelt is dat van *orde* in de internationale samenleving. Hiermee beweegt hij zich binnen de essentie van het traditionele paradigma. Maar waar anderen dit probleem analyseren vanuit het recht, organisatie, machtsverhouding of een aantal idealen, kiest C. voor het perspectief van de 'rules of the game'. Dit perspectief houdt meer in dan alleen die regels die, bv. binnen de afschrikking, tussen de grote mogendheden worden gebruikt.

'My point of departure is the proposition that it is both feasible and useful to examine within a common framework the whole range of normative restraints by which states, not only superpowers, regulate their conduct'. (p. V)

Tevens is dit perspectief ruimer dan alleen rechtsregels. Hierin onderscheidt dit werk zich van vele 'positivistische' literatuur, waarin het probleem van orde slechts in termen van recht en organisatie wordt behandeld.

Bij zijn analyse van de relatie tussen 'rules of the game' en orde hanteert C. een gedragstheoretische aanpak. Regels worden opgevat als gedragsverschijnselen: 'expectations of right conduct in defined circumstances' (p. 8). Overeenkomstig de informatietheorie betoogt C. vervolgens, dat regels informatie bevatten over wat in een bepaalde situatie van een actor kan of mag worden verwacht. Nu bevat elk handelen informatie over wat al dan niet gewenst is. Iedere vorm van interacteren is een vorm van informatieoverdracht. De vraag is dan vervolgens wanneer er sprake is van een dusdanige vorm van gedrag dat van een articulatie van of handelen overeenkomstig een regel kan worden gesproken.

In de hoofdstukken 3 'The logic of rules' en 4 + 5 'The language of international politics: grammar' en 'vocabulary' werkt C. dit punt uit.

Kort samengevat komt zijn argumentatie er op neer dat het onderscheid tussen regelgedrag en ander gedrag zeer vloeidend en moeilijk bepaalbaar is. Slechts op grond van het, veelal zeer impliciete, handelen van de partijen is aan te geven of een regel wordt geformuleerd. Het herkennen van een bepaalde vorm van gedrag als een aanduiding van een regel, dus als een uiting van een gewenst gedrag, is dan ook zeer moeilijk, overigens niet alleen in de internationale politiek.

Met deze gedragswetenschappelijke benadering van het regelbegrip plaatst C. zich ver van met name juridische opvattingen waarin van een absoluut regel- c.q. rechtsbegrip wordt uitgegaan (bv. een positivistisch of natuurrechtelijk regelbegrip). C's opvattingen gaan sterk in de richting van de idee dat ieder handelen in relatie tot anderen een normatief element bevat, want een uiting is van een bepaalde verwachting. Het beroep van C. op het werk van Hume en Schelling waar het de 'coordination of mutual expectations' betreft, moge dan ook geen verbazing wekken.

Nu valt er veel ten gunste van een dergelijke benadering te zeggen. Maar de lezer blijft uiteindelijk toch zitten met de vraag wanneer er nu eigenlijk sprake is van welk soort van regel. Ook gezien C's eigen opmerking: 'International order is not only facilitated by rules of the game; it is in fact synonymous with their existence' (p. 7) zou dit probleem serieuze aandacht verdienen. Temeer daar verondersteld mag worden, dat de kwaliteit (eenduidigheid, geformuleerdheid, etc.) van de regel mede bepalend is voor de kwaliteit van de informatie die de regel bevat en daarmee voor het effect van dat gedrag.

Dit komt echter niet op een beredeneerde en consistente wijze aan de orde. Weliswaar wordt op vaak boeiende wijze aan de hand van tal van ook nu nog actuele praktijkgevallen (o.a. het Midden-Oosten) het ontstaan, het verbreken en het handhaven van de 'rules of the game' toegelicht, maar men kan alleen hieruit afleiden dat de (eenmalige) daad en het woord een regel kunnen impliceren, en dat duidelijkheid en voorzichtigheid van groot belang zijn in de internationale politiek. Een uitgewerkte theorie over de vraag wanneer regels zich zullen ontwikkelen, wanneer zij effectief worden en hoe het bestaan van regels valt te onderkennen, ontbreekt helaas. Ook het toch niet onbelangrijke punt van organisatievorming en institutionalisering in de internationale politiek wordt nauwelijks behandeld. De tamelijk essayistische benadering maakt het boek voor theorievorming over recht en regulering, en de operationalisatie daarvan, dan ook minder bruikbaar.

Deze gebreken zijn te herleiden tot het door C. gekozen uitgangspunt van studie. Ondanks het ruime regelbegrip ligt de nadruk op regels zoals zij geformuleerd en gebruikt worden in besluitvormingssituaties ten tijde van crises. Vele vormen van regulering, bv. in het kader van organisaties, zijn daarbij minder van belang en worden dan ook niet behandeld. Daarnaast is C. met name geïnteresseerd in de vraag hoe regels, gegeven het belang dat staten hebben bij orde — dus goede informatie —, de orde in de samenleving op de beste manier kunnen dienen. Dit uitgangspunt leidt gemakkelijk tot een verontachtzaming van het machts-element in de internationale politiek en, zo, tot een voorbijgaan aan de voorwaarden waaronder regels **überhaupt** tot ontwikkeling kunnen komen. Voorwaarden die op zijn minst van invloed zijn op de betrouwbaarheid van informatie en op het vermogen om daden en zo regels te stellen.

Desondanks is het verheugend dat dit boek verschenen is. Qua probleemstelling beweegt het zich binnen het traditionele paradigma, maar de informatie- en communicatietheoretische aanpak enerzijds en het ruime regelbegrip anderzijds doen het verfrissend afsteken ten opzichte van vele andere werken over het probleem van orde.

Het roept weliswaar vele vragen op, maar door de wijze van formulering is het een inspirerend boek — niet in de laatste plaats door de vele voorbeelden die ter illustratie worden gehanteerd — en zet het aan tot nadenken.

Uiteindelijk heeft Cohen een boek geschreven dat, hoewel niet bedoeld als inleiding in de LIB, heel wel als zodanig kan worden gebruikt. Dit doordat het zo duidelijk aantoont dat regels en gedrag in zekere zin één zijn en omdat ter illustratie daarvan de gehele internationale politiek aan de orde komt.

J. Rood

S. Stuurman, **Verzuiling, kapitalisme en patriërchaat**, Sun, Nijmegen 1983, 366 pp.

Een conclusie die men uit het recente themanummer van *Acta Politica* over 'consociationalism, etc', (1984, 1) in ieder geval kan trekken, is dat de verzuiling nog altijd een puzzel van politieke wetenschapsbeoefening is. Onder degenen die de puzzel trachten te doorgronden, bestaat betrekkelijk weinig overeenstemming over zo ongeveer van alles: de centrale concepten, de operationalisaties, de relevante gegevens, de factoren en achtergronden, de effecten, en de dynamiek van de verzuiling. Lijpharts studie 'Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek' (1968, inmiddels vierde editie) is alleen in zoverre nog steeds dominant dat zij, meer dan enige andere studie terzake, ter discussie staat en anderen tot herbezinning en nieuwe studie stimuleert.

De Amsterdamse politicoloog Stuurman behoort tot degenen die al vroegtijdig zijn gaan twijfelen over Lijpharts visie op de Nederlandse verzuiling: georganiseerde 'apartheid' van levensbeschouwelijke minderheden op massaniveau, vreedzaam bijeengehouden door met elkaar vreedstichtende politieke voormannen. De uitgangssituatie van verzuiling zou niet stabiliteit, maar instabiliteit doen verwachten, aldus Lijphart.

Stuurman gaat deze redenatie te snel. Eerst en vooral wil hij weten hoe die zogenaamde uitgangssituatie er wel uitzag én verklaard kan worden. Deze vraag geeft tevens de structuur aan van zijn boek, waarop hij onlangs promoveerde. De hoofdmoot ervan bestaat uit politieke geschiedschrijving: natievorming in weerwil van schoolstrijd en antithese (hfst 3), de verzuiling van de arbeidersklasse (hfst 4), kwesties van zedelijkheid met inbegrip van de positie van de vrouw (hfst 5) en de opbouw van de liberaal-confessionele staat (hfst 6). Deze hoofdmoot wordt omlijst door een theoretische proloog en epiloog, die in sterke mate één geheel vormen ('Theoretische inleidingen worden in de regel na afloop geschreven', aldus de auteur, blz, 20).

De belangrijkste conclusie luidt dat het ontstaan van de Nederlandse staat en het

ontstaan van de verzuiling twee zijden van één proces zijn en dat proces is de vorming van een confessioneel-liberale hegemonie. De klassenstrijd is hiervan één van de determinerende mechanismen, zoals dat heet. Feitelijk ligt hier en niet bij de levensbeschouwelijke verdeeldheden de uitgangssituatie van de Nederlandse samenleving aan de vooravond van de twintigste eeuw. Ideologieën kunnen zich enigermate verzelfstandigen, maar komen historisch voort uit structurele tegenstellingen. De verzuiling is primair de ideologie van confessionelen en liberalen.

In de huidige discussie over de verzuiling vormt Stuurman's boek stellig een niet eerder zo uitvoerig uitgewerkt gezichtspunt. De vraag is welke waardering het verdient.

Het historisch-beschrijvende deel is in ieder geval leesbaar geschreven, vol interessante voorbeelden en anecdotes, geput uit vooral de sociaal-historische literatuur van tussen de twee wereldoorlogen. Hoofdstuksgewijs gaat Stuurman in op de schoolstrijd, de opkomst van de arbeidsorganisaties, het brede terrein van de zedelijkheid dat zich uitstrekt van godsdienst tot prostitutie, en de vorming van de politieke partijen. Het feitelijke materiaal dat de conclusies moet ondersteunen, ontleent hij vrijwel geheel aan anderen.

Stuurman's boek is een 'Buch aus Büchern'. De waarde van zijn beschrijvingen en conclusies hangt dus sterk af van de waarde van de door hem uitverkoren bronnen en auteurs. Hier ligt een probleem: veel van die bronnen en auteurs zijn omstreden. In dit loopgravenveld van de hedendaagse geschiedschrijving moet Stuurman, waar hij nagenoeg geen eigen materiaal aandraagt, wel partij kiezen: voor de ene opvatting, tegen de andere. Hij doet dit meer met verve dan met overleg. Hij zegt gewoon dat hij die-en-die opvatting verwerpt en ter zake dus auteur X volgt. De lezer gaat achter hem aan, maar komt dan nogal eens in een doolhof terecht. Een in het boek centraal staand geval (blz. 111 en 313) moge dit verduidelijken. In de gevarieerde discussie hoe de eerste helft van de negentiende eeuw politiek gekenschetst moet worden, volgt Stuurman de opvatting van de historicus De Wit. Over hem merkte hij op dat hij een nota bene hard oordeel over die periode heeft geveld, van verschillende zijden daarop bekritiseerd is, maar het 'het meest overtuigend lijkt te zijn', mede omdat de kritiek op De Wit 'ook niet van fundamentele aard is'. Zo vraagt Stuurman van zijn lezers geloof in plaats van verstandelijke instemming. Waarom de sterk bekritiseerde opvatting van De Wit toch de meest overtuigende is (nog erger: lijkt te zijn) en waarom die kritiek niet fundamenteel is, dat alles blijft verborgen.

Soms ook is het elders gehaalde feitelijke materiaal onvolledig of geheel afwezig. Zo merkt hij over de CPN op (blz. 63) dat de electorale aanhang ervan in de tien jaar na 1946 'slechts langzaam daalde'. De echte feiten zijn dat de CPN linea recta omlaag duikelde van 10 (1946) naar 4 (1956) zetels. Dit verschil maakt voor het betoog ter plekke nogal wat uit, want aan zijn indruk hangt Stuurman vervolgens de conclusie van een katholieke en protestantse vrees voor een verscherping van de klassentegenstellingen op. Als dat al waar is, zal het dus anders beargumenteerd moeten worden. Vaker voorkomend is het ontbreken van feitelijke materiaal. Twee nogal dramatische voorbeelden hiervan bieden de beweringen dat 'de Hervormde Kerk steeds meer een machtsinstrument der heersende regentenstand werd' (blz.